

Tweede kerstdag 2009: kleine boormossels, *Barnea parva*, in veen en hout op het strand van Terschelling

Egge Knol

The day after christmas 2009: *Barnea parva* in peat and wood on the beach of Terschelling.

Around Christmas 2009 *Barnea parva* was found in three lumps of peat and in a piece of wood at the island of Terschelling. Several similar finds of the Friesian isles in recent times have been published. This until recently rare species seems to have settled in the peat banks in front of the Friesian islands.

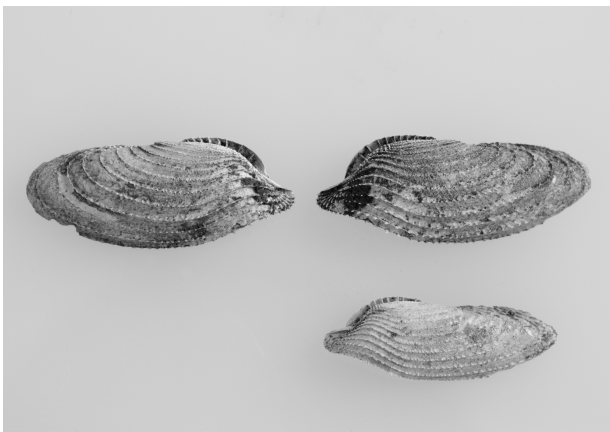
Veel schelpenverzamelaars, waaronder ook ik, zijn groot gebracht met *Schelpen vinden en herkennen* van Bop Entrop. Alle drie drukken zijn bij mij stukgelezen (Entrop 1959, 1965, 1972). Inmiddels is al vele jaren de prachtige en betere uitgave *Schelpen van de waddeneilanden* beschikbaar (De Boer & De Bruyne 1991 en De Bruyne & De Boer 2008). Toch blijven de zeldzaamheden van Bop Entrop in het hoofd zitten. Er zijn van die soorten die jaar in jaar uit niet voor je voeten komen terwijl ze zo goed bekend zijn uit zijn boek. Hiertoe hoort ook de kleine boormossel bij Entrop alleen bekend onder de wetenschappelijke naam *Barnea parva* (Pennant, 1777). Hoogst zeldzaam want Entrop (1959) kende maar één vondst uit 1930 in een brok kalksteen van het strand van Katwijk. Zelf had hij de soort aangetroffen in een brok veen opgevestigd op de IJmuider gronden (1957). Uit de tweede druk van zijn boek bleek dat zijn verwachting dat de soort ook op strand te vinden was, in 1960 uitgekomen is. De soort was gevonden in een balk bij Scheveningen (Entrop 1965). In de derde druk werd vermeld dat de soort veel voor kwam in de kalksteen van La Rochelle in Frankrijk (Entrop 1972). *British Bivalve Seashells* meldt dat de soort in allerlei zachtere steensoorten, waaronder kalk, boort en voorkomt langs Kent en de Engels zuid- en zuidwestkust en vandaar tot aan de Middellandse zee (Tebble 1966). Hiermee is in overeenstemming dat Duitse publicaties over schelpen van de Noordzeekust de soort niet noemen (Ziegelmeier 1957/1974; Lill 1990). Al met al leek het vinden van *Barnea parva* ofwel kleine boormossel wel altijd een wens te blijven, maar deze winter was het na meer dan 45 jaar zoeken toch zover.

Jarenlang waren gerolde stukken veen en hout met boorgaten doorgebroken in de hoop op de soort, maar het waren bijna altijd - vaak juveniele - witte boormossels (*Barnea candida*) of ruwe boormossels (*Zirfaea crispata*). Hier waren wel enkele

uitzonderingen op. Rond kerst 1973 was er stormachtig weer met bijhorende vloedlijn. Op 22 december liep ik van paal 19 naar paal 13 langs het strand met veel hout, zeeklitten (*Echinocardium cordatum*), *Ensis ensis/minor* en andere schelpen. De *Ensis* had ik niet nader gedetermineerd. Banken met deze schelpen kwamen vaak voor, al kon ik niet bevroeden wat de *Ensis directus* zou gaan betekenen. In een stuk veenhout met veel boorgaten zaten ruwe boormossel, witte boormossel en paalworm waaronder ook een exemplaar van de scheepsworm (*Psiloteredo megotara*). Juvenile exemplaren van de laatste soort had ik eerder al eens gevonden in een viskist die na enige jaren trouwe dienst de kachel in zou gaan en toen voor mij een verrassing in petto had. Twee dagen later was het weer raak. Op 24 december 1973 vond ik zo overigens wel bij Formerum aan zee in een stuk hout twee doubletten juveniele pholades (*Pholas dactylas* Linnaeus, 1758). Die waren 31 bij 12,5 en 31 bij 9,7 mm lang (afbeelding 1). Gelet op De Bruyne & De Boer (2008, 292) een wel heel ongewone vondst. Die dag lagen nog steeds veel stukken veen en hout met boorgaten op het strand en ook veel zeeklitten.

Op 1 maart 2008 was ik bij Hoorn aan zee met stormachtig weer en erg hoog water. Op het strand lagen veel veenbrokken, veel schelpen, vooral Amerikaanse mesheften (*Ensis directus*), wulken (*Buccinum undatum*), schilden van *Sepia officinalis*, zes doubletten van de otterschelp (*Lutraria lutraria*) en een Noordhoorn (*Neptunea antiqua*, lang 68 mm). In een stuk hout met boorgaten van een paalworm die thuis bleek te behoren tot de Noorse paalworm (*Nototeredo norvegica*). Een in Entrop als zeer zeldzaam aangemerkte soort – slechts één maal op Terschelling gevonden – die volgens De Bruyne en De Boer (2008) nog steeds maar zelden aanspoeld en bekend is van Texel, Terschelling en Schiermonnikoog.

De dagen rond kerst 2009 was het weer zover - ten minste bij

Afb. 1 Een doublet en een losse klep van jonge pholaden uit een stuk hout van het strand van Formerum (Terschelling, december 1973). Foto Groninger Museum (Marten de Leeuw).

Afb.2 Twee noordhoorns van het strand van Terschelling. De linker gevonden in maart 2008 en de rechter in december 2009. Foto Groninger Museum (Marten de Leeuw).

Afb. 3 Tien doubletten kleine boormossel uit een groot stuk afgerond veen op het strand van Hoorn (Terschelling, december 2009). Foto Groninger Museum (Marten de Leeuw).

de strandovergangen Formerum en Hoorn, het dichtst gelegen bij ons verblijf in Lies - veel veenkluiten en gerold hout op het strand. Beide doorgaans doorboord met gaten. Verder veel Amerikaanse mesheften, strandschelpen met vleesresten en veel blauwe wulken, ook resten van noordzeekrabben. Tussen de wulken lag bij Hoorn aan zee op 25 december een noordhoorn van 85 mm lengte welke gelet op de zeerasp bewoond geweest was door een heremietkreeft (afbeelding 2). Verschillende wulken bevatten nog deze bewoner. 26 december vond mijn dochter Kaatje Knol een gave pleistocene strandschelp (*Maetra corralina pleistoneerlandica*). Een soort waar je doorgaans alleen fragmenten van vindt. Op dezelfde tweede kerstdag werden veenbrokken doorgebroken en gelijk in de eerste grote circa veertig centimeter lange spoelvormige klomp veen zaten tien doubletten kleine boormossel of waren het toch juveniele pholades? Een oud exemplaar van Bop Entrop in ons zomerverblijf gaf later op de dag uitkomst. Het extra schelpstuk werd niet gevonden. Het waren grote exemplaren (afbeelding 3). Twee doubletten waren beschadigd maar de andere acht maten gemiddeld 40.7 (n=8) voor de linker en 40.0 cm (n=8) voor de rechterklep met als langste exemplaar een van 44.3 resp. 44.4 cm. In een tweede, kleiner brok veen, zaten nog eens zes wat kleinere doubletten kleine boormossel. Eén hiervan bevatte nog het gehele dier en ook het extra schelpstuk (afbeelding 4). Een derde vormde een stuk gerold hout met twee doubletten kleine boormossel en twee doubletten tapijtschelp (*Venerupis senegalensis*). Tenslotte was er een mooi gerold stuk hout met boorgaten, meegenomen voor de sier. Thuis bleek dit tot mijn verrassing ook drie kleinere doubletten kleine boormossel te bevatten. In een ander stuk gerold hout werden ruwe boormossel, witte boormossel en Ameri-

kaanse boormossel (*Petricola pholadiformis*) gevonden. De volgende dag werd nog bij Formerum een brok met volwassen ruwe boormossels gevonden. Er lagen nog heel wat brokken meer op het strand, maar zowel huiselijke verplichtingen als het weer beletten om die allemaal te bekijken. Van een nooit gevonden zeldzame soort waren in eens 21 doubletten beschikbaar. Eén bevatte nog het dier en ook het extra schelpstuk. Dat heb ik laten indrogen, tot lichte ergernis van mijn huisgenoten.

Thuis bleek dat de kleine boormossel niet zo vaak op Terschelling gevonden is. De Bruyne & De Boer (2008) en De Winter (2008) melden: In 1951 vond G. Gerrits een doublet bij paal 20-21; In 1968 door Meijer in een veenklomp; in de periode 1973-1978 vier exemplaren door Gerrit Doeksen in gruis met kleine veenbrokjes; in 1986 en 2006 door Gerrit Doeksen in een veenbrok; oktober 2008 vond Ton de Winter in een groot brok veen zes doubletten van de kleine boormossel; 22 juli 2009 vond Conny Veurink bij paal 18 een brok veen met kleine boormossels (geraadpleegd dd 22 februari 2010). De kleine boormossel is de laatste jaren ook gemeld van Ameland (1983) en Schiermonnikoog (december 2006) (De Bruyne & De Boer 2008). De website van het schelpenmuseum Paal 14 op Schiermonnikoog meldt dat op 21 december 2007 tussen paal 15 en 16 op dat eiland een veenbrok met witte boormossels en twee kleine boormossels met dier gevonden waren. In oktober 2009 vonden Jaap de Boer en zijn dochter Nynke in een brok veen kleine boormossel (12x), Amerikaanse boormossel (2x), tapijtschelp (1x), witte boormossel (18x), alle met het dier er nog in (De Ruyter, 2010, met foto). De soort is ook bekend uit de Oosterschelde bij de Flauwers-Wevers inlagen (geraadpleegd dd 22 februari 2010).

De Bruyne & De Boer opperen dat de soort minder zeldzaam is geworden, maar ook dat de vondst vermoedelijk vroeger over het hoofd werd gezien door verwarring met jonge ruwe boormossels. Het laatste is niet waarschijnlijk. Door het boek van Entrop zijn generaties verzamelaars zich de soort altijd bewust geweest, zoals ook De Winter (2008) opmerkte. Hij oppert dat, gelet op de door Tebble (1966) beschreven zuidelijke verspreiding van deze soort, de kleine boormossel zich door de opwarming van het klimaat mogelijk in onze streken heeft gevestigd. Inmiddels zijn volledige dieren gevonden op Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog. De beschreven brokken veen wijken niet af van de gerolde brokken die sinds jaar en dag op het eilanden aanspoelen. Het lijkt me dat de soort zich inderdaad de laatste jaren gevestigd heeft voor de kust van de Waddeneilanden.

Literatuur

BOER, TH. W. DE & R.H. DE BRUYNE, 1991. Schelpen van de Friese Waddeneilanden.
 BRUYNE, R.H. DE & TH.W. DE BOER, 2008. Schelpen van de Waddeneilanden
 ENTROP, B., 1959. Schelpen vinden en herkennen. (1e druk)
 ENTROP, B., 1965. Schelpen vinden en herkennen (2e druk).
 ENTROP, B., 1972. Schelpen vinden en herkennen (3e druk).
 LILL, K., 1990. Muscheln und Schnecken der Südlichen Nordsee, ein Bestimmungsbuch für Besucher der deutschen Nordseeküste und Inseln. [Beiträge zur Naturkunde Niedersachsens 43 Sonderheft 1/1990.
 RUIJTER, R. DE, 2010. CS-verslag, Het Zeepaard 70(1), 2-10.

Afb.4 Een klein boormossel uit een stuk veen op het strand van Hoorn (Terschelling, december 2009). Foto Groninger Museum (Marteen de Leeuw).

TEBBLE, N., 1966. British bivalve seashells.
 WINTER, A.J. DE, 2008. De kleine boormossel *Barnea parva* in een veenkomp aangespoeld op Terschelling. *Spirula* 365: 143-144.
 ZIEGELMEIER, E., 1957/1974. Die Muscheln (Bivalve) der deutschen Meeresgebiete. (2e druk).

Adres van de auteur
 Groninger Museum
 Museumeiland 1
 9713 GC Groningen
 Eknol@Groningermuseum.nl

***Timoclea grus* (Holmes, 1858) en andere tropische tweekleppigen van een op Texel aangespoelde gascilinder**

Gerhard C. Cadée & Hans Cadée-Coenen

***Timoclea grus* and other tropical bivalves on Texel's beach.**

A 1.5 m long gas-cylinder found on the beach of the Island of Texel (NL) was overgrown by numerous encrusting organisms. Some of these e.g. coral colonies of *Favia fragrum* indicated a tropical origin. This coral occurs on both sides of the Atlantic. A specimen of the Gray pygmy Venus *Timoclea grus* indicates a West Atlantic provenance of the gas-cylinder, as it lives along the coast of the US from North Carolina, around Key West (Florida) to Louisiana. The other bivalves were identified as tropical species (*Ostrea equestris*, *Chama congregata*) and *Hiattella arctica* and *Gastrochaena dubia* with a wider Atlantic distribution. This gas-cylinder must have crossed the Atlantic floating with the Gulf stream and the North Atlantic Drift.

Gascilinder op Texel aangespoeld

Op 29 november 2009 troffen wij een ongeveer 1.5 m lange gascilinder aan op de Hors op Texel. Op zich al verbazingwekkend dat zoiets zwaars hier in de vloedlijn terecht kan komen, maar helemaal verrast waren wij toen we er allerlei aangroei op ontdekten: tweekleppigen, zeepokken, kokerwormen, mosdier-tjes en zelfs koraal. De tweekleppigen waren oesters (maar zo te zien geen Europese), *Chama* sp. (onbekend van ons strand) en in de lege zeepokken vonden we Noordse rotsboorder, *Hiattella arctica*, de steenboorder *Gastrochaena dubia* en enkele (?) *Venus* schelpjes. Gedeeltelijk tropisch materiaal leek ons. Een foto met kort berichtje in de Texelse Courant van 3 december (zie archief Texelse Courant) leverde als commentaar op dat die cilinder daar al wel 3 jaar rondzwerft en ook collega en jutter Maarten Brugge (NIOZ) bevestigde dat. Wij waren kennelijk de eersten die de cilinder van dichtbij bekeken.

Wat erop groeide

Voorzichtig hebben we wat van de aangroei er af gebikt om het beter te kunnen bestuderen. Het koraaltje is duidelijk kolonie-vormend en niet tot onze fauna behorend; er komen in NW Europese dergelijke koralen niet voor (Hayward & Ryland, 1995) en de koralen van de Europese diepwater riffen (*Lophelia*) zien er heel anders uit en spoelen ook niet aan. Reden om een specialisten te raadplegen: Bert Hoeksema van Naturalis, Leiden, en Piet Roos, te Amsterdam..... Die mailde al spoedig. Aanvankelijk leek het om een *Siderastrea* te gaan doordat het materiaal al behoorlijk verweerd is. Bij nadere inspectie van meer materiaal en verdere discussie kwamen de specialisten uit op *Favia fragrum* (Esper, 1797) als meest waarschijnlijke kandidaat, een soort die zowel Oost- als West-Atlantisch voorkomt.

Tropisch materiaal dat in Europa aanspoelt, zoals bijvoorbeeld